

Українська історична проблематика в російській «фольк-історії»

Олександр Киян

Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.

Випуск 5. – Харків: ФріМайнд, 2001. – С. 172-185.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт Східного інституту українознавства імені Ковальських.

Адреса редакції:

Східний інститут українознавства імені Ковальських («Схід/Захід»), ауд. 4–87,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6,
Харків, 61077,
Україна.

E-mail: siu.kharkiv@gmail.com

Тел.: +38 057 705 26 30;
+38 096 1555 136

Веб-сайт: <http://keui.univer.kharkov.ua>

© Східний інститут українознавства імені Ковальських

© Автор статті

© Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

© Ідея та створення електронного архіву часопису – А. М. Домановський

УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В РОСІЙСЬКІЙ «ФОЛЬК-ХІСТОРІ»

Методологічні проблеми, з якими зіткнулася сучасна історична наука, привели до спроб реорганізації системи історичного дослідження. На противагу сцієнтичним моделям історії в останні роки в Європі дедалі більшої популярності набуває так звана «нова інтелектуальна історія», представники якої врешті-решт заперечують науковий характер історії, прирівнюючи її до особливого виду «письменства», в якому провідна роль належить творцеві історичних знань — історика.

Причини їх появи, на думку одного з провідних сучасних англійських істориків П. Берка, полягає в тому, що «академічна історіографія намітила дискурсивний підхід до історії й не вийшла за рамки детерміністської і редукційної версії минулого»¹. В академічному співтоваристві намітився «застій», історики намагаються прилаштувати до професії лише ті елементи, які не суперечать її канонам, «вважають за крамолу будь-які спроби вийти за рамки історичного традиціоналізму»². Подібні голоси звучать і в Росії. «В традиційній історичній науці, — констатують автори праці «Змова проти російської історії», — переважає заздалегідь визначений і заданий суб'єктивний підхід до розуміння подій минулого»³. Академічна література наповнена матеріалами дискусій, де історики прагнуть відстояти «устой» професії. Критика ведеться на основі принципу — не допустити в професійне співтовариство епістемологічний релятивізм, оскільки він здатний зруйнувати академічні основи історичного знання⁴.

У східноєвропейській, насамперед російській, історіографії піднесення «нової інтелектуальної історії», яка отримала також назву «альтернативної», а в останні роки все частіше називається «фольк-хісторі», припадає на середину 90-х рр., коли в Росії з'явилася велика кількість праць, написаних людьми, далекими від професійного заняття історією. На відміну від західноєвропейських adeptів цього напрямку, які зациклилися переважно на проблемах методології і методів історичного дослідження, реконструкції окремих історичних епізодів, східнослов'янські автори, у зв'язку з крахом марксистської моністич-

ної теорії, замахнулися на всю схему як вітчизняної, так і всесвітньої історії, намагаючись поряд з цим виробити нові стереотипи в галузі суспільної та національної свідомості, відтіснивши академічну науку на задній план.

Ідейним натхненником російської «фольк-історії» традиційно вважають М. О. Морозова, знаменитого народовольця, автора сенсаційних праць з історії⁵. Після приходу до влади більшовиків він очолив природничо-науковий інститут ім. Лесгафта і, маючи підтримку серед ультралівих теоретиків пролеткульту, намагався підштовхнути нову владу до перегляду ортодоксальної схеми світової історії з позицій нового часу та своїх уявлень про історичний процес. Ідеї Морозова зустріли протидію в особі М. М. Покровського, лідера тогочасних істориків-марксистів, який, будучи вихованцем традиційної академічної науки, виступив за розумний синтез надбань так званої «буржуазної історіографії» і марксистської концепції історії⁶. Поступово про праці Морозова, які не вписувалися в канони марксистської парадигми, забули. Але в останнє десятиліття морозівська спадщина переживає своєрідний ренесанс, а він сам перетворився на культову постать для adeptів «фольк-історії».

Зазначений напрям у сучасній російській історіографії не є однорідним. За класифікацією Д. М. Володихіна, класичний жанр «фольк-історії» виріс з експансії представників «точних» наук у гуманітарну сферу і поставив завдання контрфактичного моделювання історичної реальності⁷. Можна лише додати, що цей напрям, представлений переважно вченими наук природничого циклу, прагне до створення, в душі своїх професійних занять, тотальних теорій, що прагнуть пояснити «все і вся». Поряд з цим співіснує сфера історико-філософської публіцистики, пов'язана з обґрунтуванням певних політичних ідей. Але дедалі більшу популярність здобуває національний напрям, що зародився в період ідеологічних і політичних зіткнень між етносами і новими державними утвореннями на терені колишнього СРСР в пострадянський період. Саме він породив найбільше концепцій, представлених у душі національних пріоритетів.

У силу специфіки жанру, що не визнає ніяких методологічних канонів, сформулювати головні принципи, на яких збудовані доволі об'ємні праці представників «нової інтелектуальної історії» в Росії, досить проблематично. З певністю можна лише сказати, що вона розрахована на той контингент читачів, любителів історії, які «прагнуть

відшукати все своїм розумом і віддають перевагу здоровому глузду і логіці перед рабським наслідуванням авторитетів»⁸. У рамках кожного окремого підрозділу «фольк-історії» теж дуже мало узгоджень, оскільки, працюючи на очах широкої громадськості і прагнучи досягнути бажаного ефекту, кожен з авторів намагається проявити підкреслену оригінальність у своїх твердженнях.

У російській фольк-історії немає досліджень з української історії, але окремі її епізоди стали об'єктом нової інтерпретації та навіть контрфактичного моделювання. У плані висвітлення давньоруського, киево-новгородського періоду історії, особливу увагу привертає проблема християнізації східного слов'янства і його наслідків для подальшого розвитку європейського суспільства. Проявом такого підходу є альтернативна версія історії О. Бушкова: «Що трапилось би з Росією і світом, якби наші предки залишилися в зоні впливу католицької церкви?».

Беручи за основу головних «фігурантів» традиційної історії, автор робить цілий ряд спостережень. Перші з них відносяться до впливу ортодоксального православ'я на східнослов'янську історію. «У візантійському каноні, — констатує автор, — криється деяка напівмістична отрута, що приносить масу бідувань і потрясінь країнам, які мали нещастя з ним стикатися. «Візантійська спадщина» привела до того, що руське православ'я століттями залишалось пронизаним метастазами язичництва, досить далеким від християнських канонів»⁹. У числі таких держав, поряд з Болгарією, Грецією, Сербією, були й держави східних слов'ян, де властиві для них суперечності, перебування під іноземним гнітом, періоди самоізоляції привели до майже повної втрати духовно-національного життя.

У той же час грузинська і вірменська православні, але не «провізантійські», церкви зуміли забезпечити збереження духовного, національного і культурного коріння своїх народів. Католицизм же, на відміну від «візантійського православ'я», «сприяв національно-духовному процвітанню народів, що його прийняли, у тому числі й слов'янських»¹⁰.

Контрфактична модель східнослов'янського середньовіччя виглядає в публікаціях Бушкова досить вражаючою. Русь, залишившись католицькою, не була б позбавлена князівських міжусобиць, оскільки подібний період був властивим і для західного суспільства. Але при католицькому шляху розвитку у Східній Європі був би шанс на ство-

рення слов'янської супердержави. При чому першість в цьому політичному регіонально-державному об'єднанні мала б відіграти не Північно-Східна Русь з Москвою, а Литва. Але під литовцями Бушков, потрапивши в залежність від концепції сучасного білоруського історика М. І. Єрмаловича, яких останній відносить до язичницьких народів балтійської групи — жемайтів і аукшайтів, розуміє не предків нинішніх «летувяй», а предків сучасних білорусів, вважаючи саме Князівство Литовське суто слов'янською державою. Якби на той час Русь була католицькою, склались би основи для реального союзу з Литвою і Польщею, результатом якого стала б «Московія Посполита», що відігравала б домінуючу роль у європейських справах — поряд з Францією і Священною Римською імперією. Нове державне утворення, будь воно католицьким, враховуючи релігійний консерватизм Сходу, ще в середині XVI ст. допомогло б добитися повної перемоги над першими проповідниками лютеранської ересі. Відповідно в Європі не було б ні Тридцятирічної війни, ні піввікової французької смути, ні панування протестантизму в Англії. І головне, підкреслює автор контрфактичного моделювання, «в єдиній католицькій Європі за активної участі Росії ніколи не з'явилася б на світ так звана «протестантська етика», яка в реальності визначила розвиток західного світу по шляху бездумного технічного прогресу та цивілізації, зайнятої гонитвою за золотом та успіхом, котра не переймається особливою турботою щодо духовності. На такому шляху, закінчує автор альтернативної історії, «зловісною тінню піднімається постать князя Володимира — тирана, братовбивці, що вприснув у жили Русі візантійську отруту, дія якої спостерігається навіть сьогодні, коли від Візантії залишилися самі лише спогади...»¹¹.

І модель «контрфактичного варіанту» історії, і висновки стосовно православ'я візантійського варіанту, популярні в російській «фольк-історії» вимагають уточнення. По-перше, подібні думки не є оригінальними і вже давно існують в історичній науці. Зокрема, один з найавторитетніших дослідників українського середньовіччя, Степан Томашівський, дійшов цілком чіткого висновку про те, що вибір Володимира був трагічною, епохальною помилкою, оскільки через прийняття християнства в його східному варіанті Русь—Україна засудила себе на духовний застій і безплідність та закрила собі шлях до того, щоб стати повноправним членом європейської спільноти¹². У західно-європейській історіографії аналогічної думки дійшов також Арнольд

Тойнбі, який у своїй схемі «цивілізацій» світу проводить чітку лінію поділу між західною цивілізацією, що обіймає католицькі і протестантські нації Європи, та «східнослов'янською цивілізацією» — середньовічною Візантією та її модерним спадкоємцем — Росією¹³.

По-друге, варто зазначити, що вибір, зроблений Володимиром, не є випадковим, як вважають згадані історики і адепти російської «фольк-історії». Він не мав жодної альтернативи, оскільки руські землі належали до сфери домінування грецької та елліністичної культури ще за півтора тисячоліття до хрещення Русі. Починаючи з VII ст. до н. е. узбережжя Південної України й Криму було засіяне грецькими колоніями. Між приморськими грецькими містами-державами та протослов'янськими племенами існували торговельні та культурні зв'язки. У період Великого переселення народів вони були порушені, але не знищені остаточно. Київська держава, що народжувалася, до самої християнізації підтримувала стосунки з візантійським світом.

Крім того, у X ст., за панування так званої Великої Македонської династії, Візантія перебувала у своєму політичному і культурному зеніті й могла дати молодій Русі значно більше, ніж латинське християнство новонародженим народам Північної й Центрально-Східної Європи. Сприйняття багатой грецько-візантійської культури молодого слов'янською країною дало останній імпульс для швидкого зростання, і Київська Русь в ці часи мало чим поступалася Заходу.

Твердження, що візантійство, незважаючи на свій блиск, виявляло кволість старості, було статистичним і йому бракувало динаміки, притаманної латинському християнству в другому тисячолітті, в романську і готичну епоху, цілком справедливе, але воно не може поширюватися на Русь беззастережно. Якщо використати улюблений російськими фольк-істориками метод віртуального моделювання, то правдоподібніше, на наш погляд, виглядає наступне гіпотетичне твердження: якщо б не постійні вторгнення номадів, Київська Русь змогла б перебороти візантійську статичність і йти «в ногу» із західноєвропейським прогресом. Це припущення знаходить своє підтвердження в тому факті, що домонгольська Русь, хоч і перебувала в церковній залежності від константинопольського патріархату, але водночас ніколи не була духовно ізольована і вороже налаштована відносно латинського Заходу. Те, що Україна в Європі є класичною країною унійної традиції, зайвий раз підтверджує саме такий сценарій історичного розвитку.

Окрім контрафактичного моделювання минулого, в межах сучасної російської «фольк-історії» існує напрям, представники якого виступають за принципово нову інтерпретацію всієї середньовічної історії — створення тотальної схеми еволюції європейського суспільства на основі перегляду традиційної, так званої скалігеровської хронології. Головні ідеї напрямку щодо східнослов'янської історії сформульовані в працях «Імперія» та «Нова хронологія Русі» Гліба Носовського і Анатолія Фоменка¹⁴.

Згідно з їхніми уявленнями, все, що називається давньоруською історією, позбавлене реального підґрунтя. У минулому не було ні Київської Русі, ні Великого Новгороду. Не існувало також ніякого монгольського завоювання, оскільки до воцаріння династії Романових на терені Східної Європи існувала потужна імперія — Русь-Орда, з єдиною уніфікованою організацією управління, єдиною релігійною ідеологією, що об'єднувала не лише католиків і православних, але й мусульман.

Для більшої доказовості автори «історичної сенсації» встановлюють безліч династичних паралелей, результатом яких є висновок, що Ярослав, батько Олександра Невського, є Батием і водночас Іваном Калитою, а старший його брат Георгій Данилович — є й Чингісханом і Рюриком водночас. Таким чином, в одне ціле об'єднуються династії київських, московських і татаро-монгольських правителів. Відповідно, витоки руської історії потрібно шукати не раніше XIV ст., повністю усунувши з минулого київський період Русі.

На запитання: «Чому ніхто з істориків не має ніякого уявлення про цю імперію і не підозрює про тотожність діячів історії»? автори заявляють про фальсифікацію руських письмових джерел в епоху Романових, які будімо захопили владу в епоху кровопролитної громадянської війни XVI ст. «В результаті громадянської війни руські ординські царі, останнім з яких був Борис Годунов, були знищені, а попереднє руське військо-орда зазнало поразки в боротьбі з західною партією»¹⁵. У результаті до влади прийшла нова династія Романових, що захопила світську й церковну владу. Прихід нової династії та нова політична орієнтація вимагали перегляду історії, відповідно нищилися старі джерела і фабрикувалися нові. Так склався стереотип уявлень про історію слов'янства, що домінує сьогодні в історичній науці.

З позицій сучасної академічної історії, зазначена концепція Фоменка і Носовського виглядає як прояв повного дилетантства, однак

навіть у ній є певні раціональні положення. Головним з них є постановка проблеми достовірності джерел. У зв'язку з цим треба нагадати, що в XIX ст. російські критики, представники так званої «скептичної школи» на чолі з Михайлом Каченовським (1775—1842), хотіли належним чином «почистити» російську історію та привести її, за образним висловом В. О. Ключевського, «до її природних розмірів», раз і назавжди позбавивши її малодостовірних джерел і романтично-націоналістичних синтез у дусі «Истории государства Российского» Миколи Карамзіна.

Спираючись на досконалу методика критику історичних джерел історика античності Бартольда Нібура, а також на відому тезу німецького філософа Г. Гегеля про наявність в історії кожного народу так званого «легендарного періоду», побудованого на міфах і фабрикації історичних пам'яток, скептики піддали сумніву практично всі російські джерела, що були створені раніше XIV ст., включаючи «Повість минулих літ» і «Руську правду».

Головне положення скептиків, яке по суті реанімоване в сучасній російській «фольк-історії», приховане в суто логічних узагальненнях: високий рівень культури, який передбачає появу таких пам'яток, як «Початковий літопис» і «Руська Правда», не відповідає реальній примітивності суспільних стосунків на цьому етапі й примушує визнати значну перевагу давньої Русі над сучасними західноєвропейцями, перш за все германськими народами¹⁶.

Проголошуючи тезу про фальсифікацію основного корпусу російських джерел, Фоменко і Носовський посилаються на один цікавий епізод з часів царя Олексія Михайловича, коли дяк Кудрявцев отримав наказ продовжити «Степенную книгу», де викладена перша систематизована схема руської історії, але не зміг цього зробити, оскільки не знайшов відповідних джерел.

Висновок авторів «нової хронології» про те, що необхідні для написання документи з'явилися пізніше й були сфабриковані, зустрілися з в'дливою критикою з боку Л. В. Мілова¹⁷. Але в цій історії далеко не все зрозуміло. Мілов, наприклад, нічого не говорить про те, що 3 листопада 1657 р. указом Олексія Михайловича було створено спеціальний «Записной приказ», якому доручалося зібрати всі можливі джерела для написання нової версії російської історії. Для реалізації проекту були виділені чималі гроші й залучено досить чисельну групу тогочасних московських «інтелектуалів», у тому числі і вже згаданого Кудрявцева.

Згідно з матеріалами, опублікованими свого часу С. А. Білокурвим¹⁸, відомо, що приказ досить активно працював до квітня 1659 р., а потім доступ до інформації відносно його діяльності переривається. Зовсім не відомо навіть, до якого часу він проіснував. Чим займався наказ? На які справи пішли казенні гроші? Ці питання до цих пір залишаються відкритими, без належної відповіді.

Посилання на думку В. О. Ключевського, що для реалізації такого проекту не були готові «ни умы, ни документи», виглядають не переконливо, оскільки, коли мова йшла про політичні замовлення, московські книжники не здаються невігласами чи простаками. Чого, наприклад, вартий лише один критичний аналіз «Троїцького літопису» і «Життя Анны Кашинской», проведений за розпорядженням патріарха в 1673 р. спеціальною комісією, що здійснила зразкову, для свого часу, критику історичних джерел.

Серед історичних проблем, які мають безпосереднє відношення до української історії, в рамках концепції російської «фольк-історії», заслуговує на увагу теорія походження козацтва відомого пантюркіста Мурада Аджиева. У своїх головних положеннях Аджиев виходить з позицій культурегерства, підносячи заслуги номадів у розбудові східноєвропейської цивілізації: «Наша культура (тобто культура степу) піднесла Росію, відкрила перед нею «золотий вік»¹⁹; «Цілі галузі діяльності росіяни запозичили в нас...»; «Тюрки навчали в XIV ст. торгівлі, до цього часу росіяни торгували, не знаючи грошей, ведучи лише обмін товарів на ярмарках. «Деньги», «таможня», «товарищ» і т. д. — слова із торгівлі тюркського походження». Висновок Аджиева досить категоричний — «Степ старший за Русь»²⁰. Відповідно до переваг у сфері економічної діяльності, кочівники мали добре визначену суспільну систему. «Раніше, — констатує Аджиев, — суспільство степовиків поділялося на три групи. Аристократи називались узденями, прості люди — козаками, а раби — кулами. Ці соціальні відмінності підкреслювалися й одягом: уздені носили каракулеві шапки, козаки папахи з овчини...»²¹. Таким чином, згідно з уявленнями Аджиева, козацтво — це окремий прошарок тюркського народу, який вже був цілком сформованим у XII—XIII ст.

З теорією Аджиева перегукується і схема пояснення цього явища в «Истории козаков» Гордеева, де стверджується, що «в половині XII ст. у Східній і Центральній Азії жили самостійні племена, що мали назву «козацьких орд»²². З появою Золотої Орди козаки стали часткою

її збройних сил, легкою кавалерією. «Історики, — вважає Гордєєв, — замовчують свідчення про існування козаків у складі військ Золотої Орди, про участь їх у складі московських військ князів — попередників Івана Грозного». Ототожнюючи козацтво з Ордою, Гордєєв доходить висновку, що «ніякого іноземного завоювання Русі не було. Орда тому й не воювала з козаками, що козаки були складовою частиною Орди»²³.

Розвиваючи останню тезу, інші адепти російської «фольк-історії» пішли ще далі. «Козачі війська, — пишуть Фоменко і Носовський, — не лише складова частка Орди, але і регулярне військо Руської держави». Таким чином, автори роблять безапеляційний висновок: Орда — це «просто регулярна російська армія»²⁴.

Спекуляції на тему походження козацтва викликані майже повною відсутністю джерел. Чисельні теорії мають апіорний характер і тому в сучасній українській історіографії все більш популярною є теза, що «початок козацтва, як окремої групи населення, важко встановити». Пантюрікєстська версія побудована на традиційному уявленні, що всі основи політичного і релігійного життя криються в колісці людського роду — Середній Азії, відповідно лише звідти й могло вийти це оригінальне явище.

Дійсно, термін «козак» вперше з'являється в «Codex Sumanicus» («Половецькому словнику») у 1303 р., тобто має безпосереднє відношення до кочівників, але не належить до певного суспільного прошарку. Він вживається в контексті для назви незалежної людини, що в пізніших словниках турецької мови іменується «волоцгою». Татари називали козаками вільних, легкоозброєних людей, що займалися війною та грабунками. Таким чином, жодне джерело, навіть тюркського походження, веде мову про козацтво не як характерне явище в житті кочівників, а скоріше як суспільну аномалію в степу.

Із цього випливає, що становлення козацтва в історії пов'язане з пріоритетом тих суспільно-політичних потреб, які вивели його на арену історії. А це відбулося не на терені тюркського світу, а поза його межами. Принаймні, організаційні основи козацтва, побудовані на вічних принципах, дуже мало нагадують систему суспільного життя номадів того часу.

Однією із центральних тем дослідження сучасною історичною наукою східнослов'янської проблематики є історія Литовсько-Руської

держави. В останні роки на цю тему з'явилися нові, оригінальні теорії в білоруській та українській історіографії. Відповідно ця тема стала об'єктом аналізу з боку adeptів російської «фольк-історії».

Показовим є виступ Андрія Бураковського, який в «Русской Атлантиде» розгорнув своє тлумачення історії Литовсько-Руської держави, присвятивши їй розділ під характерною для жанру крикливою назвою: «Проклятая проблема Литвы»²⁵. Головна проблема, над розв'язанням якої б'ється автор, полягає у з'ясуванні причин слабкості й падіння литовсько-руської державності. Бураковський повністю заперечує традиційний для радянської історіографії висновок, що різні території Литви дуже різнилися за рівнем соціально-економічного розвитку і тому процеси централізації не могли набрати тут об'єднувачого характеру. Великі князі литовські зберегли в приєднаних землях широку автономію, і це привело до падіння державності. Окремі дослідники доповнювали цю схему вказівкою на існування національного гноблення в білоруських і українських землях²⁶.

Для з'ясування істини Бураковський вдається до історичної паралелі, порівнюючи литовсько-руську державну організацію з московською і доходить принципового висновку, що нерівномірність розвитку, введена в ранг аксіоми радянськими істориками, тут ні до чого. «В Московію, — констатує він, — ввійшли, як цивілізовані, землі Західної та Північно-Західної Русі, а разом з ними — і первісні племена самої, для яких невідомим було не лише будівництво кам'яних міст, але й примітивне землеробство. І нічого: нерівномірність розвитку зовсім не завадила Москві сісти чавунним задом і на Новгород, і на самої»²⁷.

Повністю заперечується також теза про національне гноблення, оскільки автор дотримується переконання, що в XVI ст. ні білорусів, ні українців (чи, як він іронізує, «укрів») ще не існувало, а руське населення, особливо знать, навіть домінувала в Литовсько-Руській державі. «Проклятим питанням, — доходить він кардинального висновку, — є питання не національне, а релігійне». І далі: «Велике князівство Литовське загубила різниця віросповідання»²⁸.

Обмежившись цими узагальненнями, Бураковський переходить на звичну для фольк-істориків схему моделювання «віртуальної історії». Він ставить запитання: «Чи існувала можливість збереження Литовсько-Руської держави?» і доходить думки, що існували два підходи до її розв'язання. Перший спосіб: оголосити релігію приватною

справою громадян, що не має ніякого відношення до справ держави. І другий спосіб — поєднання церков, оскільки католицька церква і православна — це лише два відгалуження єдиної апостольської церкви.

Автор, застосовуючи контрфактичне моделювання, стверджує, що Руське князівство ймовірно опинилося б в унійному зв'язку з Польщею, але на зовсім інших умовах, заявивши про себе як про певну цілісність. Відповідно не було б розколу 1659 р. і не дійшло б до «формування двох різних народів на півночі і півдні Західної Русі». За такого варіанту розвитку подій Москва ніколи б не стала лідером «всєї Русі», а московський варіант культури не став би домінувати й асоціюватися зі словом «Русь»²⁹.

Проти подібної віртуальної перспективи можна зауважити таке: історія засвідчує, що релігія завжди відділяла католиків і православних, але справа не в «католицизмі» та «православ'ї» в технічному сенсі: український католик східного обряду (уніат) поділяє спільну духовно-культурну традицію зі своїм православним земляком і почуває себе виразно відмінним від свого польського сусіда-католика римського обряду. Такої формальної демаркації не було в українсько-російських взаєминах, і це одна з причин того, чому західноруському населенню було важче національно відмежуватися від московитян, аніж від поляків.

Не можна також прийняти характеристику Люблінської унії, оскільки, при всіх подальших негараздах, вона принесла деякі незаперечні користі Південно-Західній Русі, об'єднавши, наприклад, в одне ціле західні Руські землі, що були до цього поділені між Литвою і Польщею та викликавши таким чином більш жвавий економічний, культурний розвиток і більш ефективну оборону перед татарськими наїздами й зазіханнями з боку Туреччини та Москви.

Причина розколу лежить не в релігійній сфері, як вважає автор контрфактичної моделі, оскільки Польща належала в ті часи до найтолерантніших держав в Європі, прийнявши навіть вигнаних звідусіль євреїв. Головна причина полягає в тому, що Україна-Русь не вкладалася в структури Речі Посполитої. Унітарна природа Корони, тобто польської половини республіки, прагнення поляків домінувати й володіти багатими земельними ресурсами Півдня, «золота вольність» польської шляхти, що не врівноважувалася належною твердою державною організацією, неминуче привели б до конфронтації. Свідченням

цього є Гадяцька унія 1659 р., яку не зрозуміли ні поляки, ні українці. Усі ці чинники свідчать про малу ймовірність розв'язання болючої руської проблеми в рамках системи Речі Посполитої.

Таким чином, працюючи в екстравагантному, методологічно не звичному для істориків, вихованих на академічних постулатах і методичних канонах, стилі, представники напряму «фольк-історі» вносять свіжі ідеї в осмислення і моделювання історії, у тому числі й української, збуджують інтерес до історії як науки. Звичайно, більшість адептів напряму не позбавлені голослів'я і апріорних побудов, іноді авторам бракує елементарних знань і належної фахової підготовки. Але в плані постановки проблем, які можуть бути корисними і для академічного співтовариства дослідників української історії, зациклених на вузькопрофесійних завданнях, автори-непрофесіонали вносять свіжі віяння і вказівки на ті місця в історії, що мають неоднозначне тлумачення. У сучасній східнослов'янській історіографії склався певний методологічний вакуум, який поступово заповнюється. «Нова інтелектуальна історія» — це реальність і складова частка процесу, тому огульне відхрещення від неї як «квазінаукової» може лише підіграти інтерес до неї з боку широкої громадськості, тим більше що завжди існувала категорія читачів, яких цікавить не сам історичний факт, а його інтерпретація в історичній літературі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Burke P. History of Events and the Revival of Narrative // *New Perspectives on Historical Writing* / Ed. P. Burke. Oxford, 1995. P. 234.

2. *Ibid.*, p. 236.

3. Бочаров Л. И., Ефимов Н. Н., Чачух И. М., Чернишев И. Ю. *Заговор против русской истории (акты, загадки, версии)*. — М., 1998. — С. 222.

4. У західноєвропейській історичній науці показовим є виступ проти «нової інтелектуальної історії», побудованої на відході від «реальної історії» і міфологізації Дж. Елтона. Див.: Elton G. *The new History Objectivity* // *Studies in Judor and Government*. Cambridge, 1996. Vol. 4. P. 308—312. У східнослов'янській історіографії проблема появи «фольк-історі» розглядалася на Московській конференції істориків в 1999 р. Конференція мала красномовну назву: «Міфи» нової хронології» (Ма-

теріали конференції див.: Новая и новейшая история. — 2000. — № 3. — С. 6—58).

5. Морозов Н. А. Откровение в грозе и буре. История возникновения Апокалипсиса. — М., 1910; Пророки. История возникновения библейских пророчеств, их литературное изложение и характеристика. — М., 1919; Христос. История человеческой культуры в естественно-научном освещении. — М., 1924—1932, тт. 1—7. Крім того, в архіві Російської Академії наук зберігся рукописний варіант «Русская история», що широко використовується в російській «фольк-історії».

6. Див.: Николай Александрович Морозов. Ученый-энциклопедист. — М., 1982.

7. Володихин Д. М. «Новая хронология» как авангард фольк-истори // Новая и новейшая история. — 2000. — № 3. — С. 52.

8. Бушков Александр. Россия, которой не было. — Москва—Красноярск, 2000. — С. 5.

9. Вказ. праця. — С. 67.

10. Там же. — С. 69.

11. Там же. — С. 84.

12. Див.: Томашівський С. Звідки Україна прийняла християнство // Нова Зоря, 1929. — № 27—28; Історія церкви на Україні. Філадельфія, 1949; Історія України. Старинні і середні віки. — Львів, 1997.

13. Тойнбі А. Д. Дослідження історії. — Київ, 1995, Т. 1. — С. 27.

14. Носовский Г. В., Фоменко А. Т. Новая хронология и концепция древней истории Руси, Англии и Рима. М., 1995; Империя. Русь, Турция, Китай, Европа, Египет. Новая математическая хронология древности. — М., 1996.

15. Империя... — С. 68.

16. Каченовский М. Т. О баснословном времени в российской истории // Ученые записки Московского университета, 1826. — Т. 1; Два рассуждения: о кожаных деньгах и о Русской Правде // Вестник Европы, 1827—1829.

17. Милов Л. В. К вопросу о подлинности радзивилловской летописи // Новая и новейшая история, 2000, № 3, С. 12.

18. Див.: Белокуров С. А. Из духовной жизни московского общества XVII в. — М., 1903. — Т. 3.

19. Аджиев М. Мы — из рода половецкого. — М., 1992, — С. 7.

20. Аджи М. Э. Европа, тюрки, Великая Степь. — М., 1998. — С. 11.

21. Аджиев М. Мы — из рода половецкого. — С. 37.

22. Гордеев А. А. История казаков. — М., 1992. — С. 29.
23. Там же. — С. 17.
24. Носовский Г. В., Фоменко А. Т. Империя... — С. 117.
25. Бураковский Андрей. Русская Атлантида. — Красноярск—Москва. 2000. — С. 211--233.
26. История Украинской ССР. — Киев, 1982. — Т. 2. — С. 124.
27. Бураковский А. Вказ. Праця. — С. 215.
28. Там же. — С. 218.
29. Там же. — С. 232.